

Szt. Domonkos utcai orthodox árvaház

Grünbergerné Liebermann Éva

„Én tudom, hogy mi az, szülők nélkül felnőni.”

Az interjút Bacskai Sándor készítette 1998-ban, Boro Park. Rövidített változatban közöljük.

Éva 1943 végén Kolozsvárott született, néhány hetesen – a kezdődő → gettósítás és → deportálás elől menekítve – egy Nagybánya közelében élő keresztény asszony gondjaira bízták szülei. Az asszony a háború végén a → Joint helyi kirendeltségénél kért anyagi segítséget a kislány eltartásához. Ekkor figyelt fel az esetre Eckstein Kálmán Eliezer rabbi (1921–1986), aki ekkor Szatmáron élt, és magához, családjához vette a kislányt, nevét és történetét a nagybányai asszony elmondásából átvéve. Éva a rabbi családját sajátjának vélte, így érthetően súlyos traumaként élte meg, amikor a család kivándorolt Izraelbe, azonban őt nem vitték magukkal. Budapesten először a nem-zsidó környezetből kiemelt gyerekek számára felállított, Frischmann Henrik vezette ▶ rózsadombi orthodox gyermekotthonban helyezték el. A visszaemlékezésében nem kapunk magyarázatot arra, hogy a közel két éve egy rabbi családjában élő, kizárólag jiddisül beszélő kislány miért a nem-zsidó környezetből kiemelt gyerekek otthonába került. A válasz valószínűleg Eckstein rabbi személye, aki más, szintén az árvaházban elhelyezett gyermek történetében is felbukkan, mint a keresztény bujtató családból elhozó személy.

Éva történetében az államhatárok változása is nehezíthette, hogy esetleg életben maradt hozzátartozói rátalálhassanak a Budapestre került kislányra. Ő maga felnőttként nem kutatott a családja után, nem próbálta kolozsvári anyakönyvekből megtudni szülei, esetleges testvérei nevét: gyökértelenségét, veszteségét véglegesként fogadta el. A visszaemlékezésében megfogalmazódó fájdalom és értetlenség sem a szülők elvesztésére vonatkozik, hanem mindarra, amit a háború *után* kellett átélnie.

Ellopták az ennivalót, meg vertek minket, négy-öt éves kisgyerekeket, és jöttek ki a Jointtól megnézni, hogy milyen a helyzet, és bezárták, ott ellopták az ennivalót, és úgy hallottam, hogy eladták.

Ortodox otthon volt?

Ja, ortodox otthon volt. Nem tudom már, hol volt, csak arra emlékszem, hogy sok lépcsőn kellett lemenni, és én nagyon félttem a lépcsőn, egyik gyerek tolt a másikat, félttem, hogy leesek. Aztán a ► Domonkosban jobban néztek ránk, ott tényleg jobb volt. Nem azért, mert szerettem ottan. A Rózsai néni nem szerettem, aki ott volt, aztán később megbecsültem, amit csinált nekem, de eleinte, huh; én olyan rossz voltam, hogy tőlem irtóztak. Az ember felnőtt szülők nélkül, és nem tudtuk, hogy mi a bajunk, mi hiányzik. Egyiknek volt egy nagynénije, másiknak volt egy anyja, a harmadiknak egy apja. Mi voltunk ketten-hárman, akiknek senkije nem volt.

Önnek senkije nem maradt meg?

Senki. Legalábbis nem kerestek a háború után. Lehet, hogy maradtak, mert sok Liebermann van, csak nehéz keresni. Véletlenségből Bécsben volt kettő, aki szintén kolozsvári, és volt egy testvérük, aki nem jött vissza, azt mondták, ők nem emlékeznek, hogy a testvérüknek volt egy gyereke.

A szüleiről tud valamit?

Nem, semmit az égvilágon.

És azt honnan tudja, hogy hogyan került Nagybányára?

Csak azt tudom, hogy az Eckstein mondta, hogy ez az öregasszony mondott neki. Azt mondta, hogy a nevem volt Éva Liebermann. Semmi mást. (...)

Próbált valamit megtudni a szüleiről?

Nagyon nehéz. A fiam mondta nekem, hogy kapott valahonnan választ, hogy hova lehet írni, Red Cross, Vöröskereszt, és a romániai konzulátushoz küldjek harminc dollárt csekken, és akkor fölkeresik a születési bizonyítványomat. Közben nem voltam itt, múlt héten Los Angelesben voltam. Majd meg fogom próbálni.

Hány gyerek lehetett a Rózsadombon?

Lehetett nem több, mint negyven. Ottan nem tudom, honnan voltak a gyerekek. Tudom, hogy a Domonkosban voltak Debrecenből, mindenféle helyről.

Ki tanította beszélni?

Biztos az öreg néni, akinél voltam.

Vajon mért nem nevelt Önből keresztény gyereket?

Előfordult olyan is. Én azt hiszem, hogy ez nem lehetett egy gazdag nő, és idős volt, és nem tudta megengedni magának. Mert jött a Jointhoz, és azt mondta, hogy vagy fizetnek neki, mert nem tud engem eltartani, vagy elvisznek. És ez az ember véletlenségből pont ott volt, azt mondta, hogy ő elvisz engem, és majd meglátja,

hogy mi lesz. Én azt hittem, hogy ők a szüleim, de engem otthagytak Magyarországon, és ők kimentek. Én kicsi voltam, annyira megszoktam, azt hiszem két évig voltam náluk. És volt nekik két fiú. Én hívtam őket anyu, apu, mikor engem otthagytak, azt hittem, hogy a világ összedől, nem tudom, hogy mi történt, hogy engem otthagytak. Később, '56-ban visszajött, akarta, hogy menjek vele, akkor voltam már tizenkét éves, azt mondtam, most már nem. Most már, mikor tudok egyedül, önálló lenni – elég önállóak voltunk, mert a sors megtanított.

Mikor mondták meg, hogy nem ők a szülei?

Ők nem meséltek nekem semmit, ők csak betettek engem és kész. Pár hónappal azután tudtam meg, hogy ott voltam az otthonban. Én nem is beszéltem magyarul, csak zsidóul, tudom, mert a fölügyazónak nagyon tetszett, hogy én zsidóul beszélek, akarta, hogy zsidóul beszéljek, és én nem akartam, és akkor megvert.

Miért volt rossz gyerek?

Tudja, mit jelent: rebell? Mindig az voltam. Én tizennégy éves koromban el akartam szaladni Amerikába, mikor Bécsben voltunk, attól az asszonytól, akinél voltunk, és mindig mást csináltam, mint a többi gyerek. És érdekes, hogy mikor felnőttem, pontosan a fordítottja lettem: csendes, türelmes. Az embernek vannak gyerekei, és minden megfordul.

De mint gyerek... és erős voltam, úgy megvertem mindenkit, mint a huszonegy.

Tudták ezt kezelni a nevelők?

Nem hiszem. Máma az ilyen gyereket elküldik egy pszichológushoz, hogy kitalálják, mi a hiba. Ottan csak megbüntettek. Nem lehet csak megbüntetni egy gyereket azért, mert rosszat csinált. Kell, tudjam, hogy miért csinálták, és beszélni velük, megmagyarázni, hogy ez miért nem jó, azt miért nem szabad csinálni. Egy otthonban olyan az ember, mint egy szám. Nem olyan, mint egy élőlény. Ott voltak nagyobb lányok, akik már tudtak magukra vigyázni, ők már tudtak magukért harcolni; mi voltunk a kicsik, hat-hét éves gyerekek, miránk még mindenféle szempontból kellett volna vigyázni jobban, mint a nagyobbakra.

Beszélgettek a gyerekek arról, hogy mi történt?

Ja, persze. Mondjuk mi gyerekek nem értettük meg, hogy mi történt. Tudtuk, hogy volt egy háború, és a szülők meghaltak, de hogy hogyan, azt csak később fedeztük fel.

És a felnőttekkel beszélgettek erről?

Nem nagyon. Nem voltunk olyan közvetlen viszonyban. Volt az a distancia. Azon kívül, ha én valamit akartam, megbeszéltem egy másik gyerekekkel. A nevelőnövel soha. Én utáltam, mint a bűnömet. Pedig most idejön minden évben, és minden respektot megadok neki, és megyek hozzá vizitálni. De akkor mint gyerek nagyon lázadoztam.

Nem segítettek földolgozni ezeket az élményeket?

Nem, egyáltalán nem. Ők maguk is szenvedtek valamitől, de egy felnőtt inkább tudja megemészteni, mint egy gyerek.

Hogy nézett ki a Domonkos?

Az volt egy nagy ház, elől volt egy irodaféle, középen az ebédlő, és fent voltak a hálószobák. Mi voltunk elől és a fiúk voltak hátul. Nem is tudom, hány háló volt. Tudom, hogy eleinte együtt tettek egy kislánnyal, és az egész teste tele volt kiütéssel, és éjjel addig rúgtam az ágyból, míg azt mondta a nevelőnő, hogy oké, téged nem lehet senkivel se tenni, te egyedül fogsz aludni.

Az otthonban tisztán tartottak minket, és volt mit enni, és ha valaki beteg volt, volt egy ápolónő. Ilyen szempontból nagyon szépen viselkedtek velünk, és tényleg azt lehet mondani, hogy a differencia olyan volt, mint ég és föld. A másik otthonban nem volt mit enni, olyan soványak voltunk. A Domonkosban, ha jött a szombat, adtak egy darab süteményt, egy darab csokoládét, ami máma a gyerekeknek annyi van, hogy azt se tudják, mit csináljanak vele.

Előfordult, hogy valakit kivettek onnan, és elkerült egy családhoz?

Nem. Én emlékszem valamire, de a barátnőim azt mondják, hogy álmodtam: volt egy nap, hogy felöltöztettek minket szépen, és jöttek valami családok, azt hiszem, Amerikából, és adoptálni akartak minket, és azt hiszem, hogy nem akartak adni, talán a család nem volt elég vallásos, nem tudom, mi volt a hiba. Én emlékszem erre, nekem jó emlékezőtehetségem van. Emlékszem, lehettem két-három éves, hogy Szatmáron valaki megégette magát, és jött az ambulance; és ezt Belgiumban meséltem valakinek, aki a háború után emlékszik rám, és azt mondta, hogy ő volt az, akivel történt. Az asszony, akinél voltam, hazajött a kórházból, és sírt, mert pont szült egy gyereket, és meghalt neki a gyerek. Szóval emlékszek egy kicsit, nem sokat. Én nagyon jól emlékszem, hogy volt egy nap, amikor – lehet, nem minden gyereket – de még arra is emlékszem, hogy milyen ruhát vettünk fel. Volt egy szép kis nyári ruha, és aztán nem is láttuk többet azt a ruhát, azt hiszem, hogy az csak arra volt szabva, amikor valaki jött, hogy azt higgyék, hogy minden perfekt.

Tanítottak zsidó dolgokat?

Ja, azt tanítottak. Később a Joint fölöszlatta az otthont, én akkor tíz éves voltam, és akinek volt akárki rokon, azok hazamentek. Minekünk, négy lánynak, nem volt senkije, és mi maradtunk ezzel az asszonnyal, Rózsi nénivel. A Joint fizetett valamit. Négyen voltunk, az egyik, aki itt volt Angliából a múlt héten, megtalálta azokat, akiknél a háború után volt, és azok emlékeztek az ő szüleire.

A nevelők közül kire emlékszik még?

Sok lány volt; Hilda néni főzött, meg a fiúknál volt a Blau, Knöpfler volt a vezető, és a Kornitzer volt egy fölvyigázó, egyszer elvitt engem magához szombatra, nagyon rendes emberek voltak.

Hivatásos nevelők voltak a Domonkosban?

Nem. Ezek mind visszajöttek a háborúból. Nem is tudom, hogyan jött a Rózsi néni oda. Ő még mindig dolgozik, van neki egy óvoda, azt hiszem, máma nyolcvannégy éves, született 14-ben. Steiner Rózsi. Londonban azt hiszem él még a Knöpfler is, a barátnőm jól ismeri őt.

Jártak ki a városba?

Ja, elmentünk a Városligetbe, elmentünk cirkuszba, Rózsi néni vitt minket sok helyre, akarta, hogy lássunk dolgokat, mentünk a Margit-szigetre, a Latabár Kálmánhoz, mindig elintézte, hogy bemehettünk ingyen. Rózsi néni mindig mondta, hogy árva gyerekek vagyunk, mindenhova beengedtek minket szó nélkül, vitt minket moziba.

Az utcán szóltak Önök után?

Nem. Megmondom, hol volt: mentünk a Dózsa György úton, ott mentünk iskolába, az volt közel a Domonkoshoz, és ottan antiszemitaak voltak. Később mentünk a Dohány utcába, ott egészen más volt. A Dózsa Györgyben muszaj volt mennünk szombaton iskolába, és voltak tanítónők, akik nem viselkedtek rendesen.

Amikor megszűnt a gyereketthon, mi történt az épülettel?

Azt hiszem, hogy a város elvette, mert az a városé volt. Lakott abban a házban egy színésznő vagy énekesnő, nem tudom, hogy hívják, utána a kommunisták elvitték őket, elvették tőlük a házat. Mi négyen a Kertész utca 32-be kerültünk, sokáig ott volt a Hanna, a Dob utca és a Wesselényi utca között. A Schück rabbi egy házban lakott velünk, mi laktunk a második emeleten, nagyon jóban voltunk vele, nála voltunk → széder este. Onnan már a Dohány utcába jártunk iskolába.

56-ig iskolába járt?

Nem, én korán kezdtem. Tanultam művirágot csinálni. Ismeri ezt az Art Flowert a 13-on, azt hiszem, az 50 és 51 között? Az is pesti. Annál tanultam, de nagyon kis ideig, mert kezdtem szeptemberben és novemberben már kijöttünk. (...)

Felnőtt szemmel nézve mit kellett volna másként csinálniuk a felnőtteknek?

Jobban megérteni a gyerekeket. Én a mai ésszel, ha látok a televízióban gyerekeket otthonban, fáj a szívem. Nekem mindig az volt a vágyam, hogy gyerekeken segítsek. Ami nekem nem volt. Én tudom, hogy mi az, szülők nélkül felnőni.